

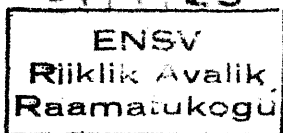
EESTI KIRJANDUS 1910

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND: J. JÕGEVER, A. JÜRGENSTEIN,
M. KAMPMANN, J. LUIGA, W. REIMAN,
J. TÖNISSON

VIIES AASTAKÄIK

~~SP 1125~~

TRÜKITUD „POSTIMEHE“ TRÜKIKOJAS — TARTUS 1910

Eesti keele häälekuju seitsme saja aasta eest — ehk missugust Eesti keelt kõneldi aastal 1200? ¹⁾

Heikki Ojansuu.

Seda küsimust võib ka teisiti ette panna: Missugused häälelikud muudatused Eesti keeles viimase seitsme saja aasta jooksul on tekkinud — see on selle aja järele kui Saksa raudriietes rüütlid Liivi- ja Eestimaaale tulivad ja tule, mõõga ja vitsaga eestlastele haritud Lääne-Europa usku ja kombeid õpetama hakkasivad? Mina olen selle kurva ajajärgu keele sellepärast uurimise aineks valinud, et Eesti keele häälemuudatuste ajaloo üle sellest ajast saadik sagedaste kindlaste võib otsustada, vähemalt mis aastasadades miski häälemuudatus on sündinud.

Eesti keele hääleliku seisukorra seletamiseks aastal 1200 võime kahte abinõuu tarvitada. Meie peame vaatama, kuidas kohanimed ja juhtumisi ettetulevad üksikud sõnad Läti Hendriku kroonikas ja Liber Census Daniae's kirjutatakse. Nagu teatud on järgmine dokument 1240 a. ümber kirjutatud ja kujutab muidugi hästi Eesti keelt a. 1200. Aga niisugusid kohtasid on palju, milles vanad dokumendid meile mitte sugugi valgust ja juhatust ei anna. Loomulik asi: Kuidas võiks ka umbes viissada nime ja sõna rikka keele keerulisest häälekujust selget üleüldistki pilti anda! Meie peame sellepärast pääasjalikult teist abinõuu tarvitama, peame teisest hallikast ammutama, elavast rahva keelest ja selle mitmekesistest vormidest võrdlemise abil näitama, kuidas alapäralsed vormid kõlasivad;

1) Päähallikaks on mulle E. N. Setälä Yhteissuomalainen äännehistoria, Tekla Teivaala Virolaisista paikannimistä 1200-luvulla ja Läti Hendriku kroonika eesti- ja liivikeelised nimed (Gruberi edition) teeninud. — Joon täishääle pääl on pikkuse märk, kriips kaashääle pääl poolpikkuse ja kõrval peenenduse märk; kaar kaashääle pääl tähendab lühidust. Sõna kuju või häälik mis märgi < ehk > terava otsa pool seisab, on noorem ja on sellest tekkinud, mis lahtise külje pool.

nõnda kui nüüd näit. kirjakeele sõna „praegu“ asemel lõuna-Eesti murrakutes (Wiedemanni ja osalt ka minu oma kuulmise järele) on vormid: *parahalla, parahilla, põrehella, parhilla, parhella, prahilla, põrla, pirla, prõlla, prella, prilla* jne., et võime seletada, mis vahe nende vormide vahel on: mis vorm on kõige vanem, või millest algusvormist ja mis viisil igaüks on tekkinud. — Üks tähtis hallik, mida mitte keegi Eesti keele hääleloo uurija ei tohi unustada, on Eesti vana rahvalaul. See on alliteratsiooni ja riimi kaudu mitmed vanad sõnad ja vormid alal hoidnud. Vististe on selleks ka see asjalugu ühes aidanud, et Eestis enamaste konservatiivlik naisterahvas — mina tarvitan seda sõna siin auustamisega — on laulusid põlvest põlveni laulnud, mitte mehed.

Muidugi võime selles ülevaates ainult lühidalt ja kõige tähtsamatest asjadest rääkida. Mina jätan näit. keele sõnavaara ja lauseõpetuse koguni kõrvale.

Ja nüüd hakkame pääle pääasjalikult selles järjes, kuidas algsööme häälte ajalugu Soomemaal on kirjutatud: esiteks kaashääled, siis täishääled ja liittäishääled.

1. Aastal 1200 ei olnud vististe veel kahte kaashäält sõna hakatuses. Seda tõendab Madalsaksast laenatud *reede*, kus algvormis *fr* oli, mille asemele eestlased hiljemine hariplikult *pr* on pannud. See sama seadus on ka vanemates Vene keelest võetud sõnades maksev, nagu *rist* ja *raamat* (крестъ, грамота) tõendavad. Selles kohas on Läti Hendriku ajal igaüks eestlane päris mulk olnud: *roua läks roskaga raavi* oleks maarahvas ütelnud, kui need sõnad juba aasta 1200 ümber oleksivad keelesse ilmunud. Aga Eesti keele sajad ehk tuhanded Saksa keele sõnad laenati pärast seda aega ja nüüd on *proua, preili, plaaster, plaan, troska, trehvama, krae, kraam, klaas, klimp* jne. eestlaste enamusele väga kerged välja ütelda.

2. Et *k*, mis algsöomes mitme sõna ja vormi otsas oli, põhja-Eesti murrakutes juba umbes 1200 oli kadunud, seda tõendab Läti Hendriku: *Laula! Laula! Pappi.* (*laula* algsöomes *laulak*), *maga* (algsöome *makadak*) = nüüdne Eesti keele *maga* ja koha nimi Sadegerwe, milles Sade = algsöome *sadek*.

3. *ķ, ģ, þ* (nüüdse Eesti keele *g, d, b*) vastandid nõrgas järgus olivad 700 aasta eest palju teisiti kui nüüd.

Nüüd tarvitatakse *jõgi* ja *jõest, jalg* ja *jalast, vask* ja *vasest, nahk* ja *nahast*. Sell ajal oli nõrgas järgus veel spirant (piluhää) *γ* = seesugune hääle kui *g* saksa sõnas „sagen“; öeldi *jõyest, jalyast, vasyest, nahyast*. Liber Censur Danicae's

on Egentakaes, Eghöntakae (= nüüdne Jõetaguse), Katkantagus, Wahumperae (veel a. 1286 kirjutatud Wagumpere = n. Wao-pere). Läti Hendrikul on selle asja kohta ka üks huvitav näitus, Magetas: ibidem se *Magetas*, id est, *manere in perpetuum*, promittunt. Minu arvates on magetas nii tekkinud, et vana inf. *mayata* on kuulja meelest, kes halvaste Eesti keelt osanud on, miskisugune adjektiv olnud. Liber Censur Daniae abil võib ka selle otsusele jõuda, et Eesti keeles sell ajal ka juba nüüdseid vormisid olemas on olnud.

Väga võimalik, et vana δ , mis Soome keeles veel üksikutes murrakutes on alal hoitud, tol ajal Eesti keeles täishääle ja *h* järele üleüldine oli. Liber Censur Daniae on näit. Othaccaverae = n. Ohakvere, Othencotaes = n. Ohokotsu. Veel huvitavam on kohanimi *Keava*, mis vanas Vene kroonikas *Kedipiv*, saksa keeles *Kedenpä(h)* on ja mille algvormiks mina *Kedänpivo* pean. Tähelepanemist nõuab ka Hendriku Sadegerwe. Sel ajal oleks *sõjamees* veel *sõdanmees* olnud. Aga on ka võimalik, et δ mõnes murrakus juba ära kadunud oli. Läti Hendrikul on Hyembe = Hiiempää? Tema Sogentagana võib ka Soientakana (= harilikum Sontagana) olla.

Nüüdse *vald - valla* ja *kord - korra* asemel on *vald* (*val^D*) - *valdan*, *kord* (*kor^D*) - *kordan* olnud. Seda tõendavad Liber Censur Daniae nimed Kuldenkava (= n. Kullenga) ja Salda (= n. Salla) — järgmine nimi võiks ka nominativ (nimetav) olla.

Nüüdse *kinnas*, *hammas* asemel on *kinndas*, *hambas* olnud. Liber Censur Daniae on Andikevaerae = n. Annikvere, Kõndos = n. Kõnnu; Limbus = n. Limmu, Sambas (kui see seesama on mis nüüdne Sammamõisa) ja Läti Hendrikul on Lembitus (Lembiti, Lembitum) vana Eesti kangelase nimi.

k - γ, *t - δ*, *p - β*, s. o. umbhääle ja piluhääle vaheldamine on ka esimese silbi otsas *l*:*i*, *r*:*i*, *j*:*i*, *v*:*e* ees ette tulnud, nõnda et nominativis on *nakël(a)*, aga genitivis *naylan* öeldud. Mina olen selles arvamises, et seesugused vormid veel aastal 1200 väga laialt Eesti keeles tarvitusel on olnud. Tähelepanemist nõuab igatahes see, et lõuna-Eesti murrakutes (nim. Harglas ja Karulas) veel praegu *nakël*, *kokër*, *kapl*, *sõpr*, *atr*, *latv* jne. harilikkudeks vormideks on. Nõrgas järgus, näit. genitivis (omastavas), tulevad lühidad *g*, *d*, *b* ette, mis γ :*st*, δ :*st*, β :*st* tekkinud. Eesti kirjakeele *lai*, *vai* on Harglas ja Karulas *lag'ja*, *vag'ja*. Need vormid on ka vististe Läti Hendriku ajal vähemalt lõuna-Eestis ette tulnud; temal on kohanimi Wagia, Wagiam, Wagya, Wagyam, Waigam, Waygam.

Algsoomes on ka niisugune vahe olnud, et p  r  hulise ja kaasr  hulise silbi t  ish  ale j  rel olevad *k:d*, *t:d*, *p:d* r  huta silbi j  rel γ , δ , β (*v*) vastasivad; n  it. imper. *s  kade* aga *s  ttayate* (= n. saage, saatke); *ka*, *ya* imperativi tunnis, *te*, *de* personal  pp. N  ndasamuti *s  kohen*, *s  ttayohen* (= n saagu, saatku). L  ti Hendriku ajal on γ , δ sellest kohast vististe juba kadunud olnud; δ :st on kroonikas n  itus: Maga magamas (Et ait Liuo quidam de castro: *Maga magamas*, id est, *Jacrbis hic in aeternum.*) (Algsoomes *makadak*, *makadamaksi*.) Minu arvates on Eesti keeles sel ajal *s  k  e* v  i *s  ke* aga *s  tt  de*, *s  ko(h)en* aga *s  ttaohen* v  i *s  tt  hen* r  agitud. Viimasest vormist oleks n  udses keeles (kirjakeele ortografia j  rele) *saalo* ja *saatu* oodata. Ja huvitav lugu: seesuguseid vormisid tuleb ka vanas rahvaluules ette. Harglast ja Karulast olen ise kirjutanud (  rgu) *aiu* ja *v  ttu* vormid = (  rgu) ajagu, v  ttagu.

Sellel ajal on ka nominitest tekkinud *noorus*, *laiskus* jne. veel teisel viisil muudetud kui *k  simus*, *t  otus* jne., mis verbidest on s  ndinud. Esimestes on Algsoomes singulari genitivis *n  ru  den*, *laisku  den*, partitivis *n  rutta*, *laiskutta* olnud. Tallinna murrakus tuleb veel vorm *terit* ette (n  it.: Jumal andku temale head terit, l  kitas palju tuhat terit). *Terit* on varemine *tervit*, *terv  t* olnud (algsoomes *terveh  tta*); praeguses eesti keeles on singulari nominativ: *tervis*, *terv  s*, *tervus*, Lutsi maarahval Dr. Kallase uurimise j  rele ka *tehr  s*, part. *tehr  t*. L  una-Eesti murrakutes on niisuguseid vormisid veel muidki. T  helepanemist n  uavad ise  ranis V  ru keele vormid: *  te* (*  ts*) *suuru*^c, *korgu*^c, *piu*^c (ka *suuru*^c, *koru*^c, *piu*^c) jne., mis varemine on *s  ruet* *korguet*, *piuet* olnud (s. o. plurali nominativ; singulari nominativ on *s  rus*, *korgus*, *pius* olnud).

p - v vahe on n  it. esimeses partitsipis olnud, n  nda et *sapa*, *juttelepa*, aga *l  keva*, *antava*, *satava* (pass., n  ud substant.). Eesti keeles on *v* (< *va*, *v  *) analogia kaudu   le  ldiseks vormiks saanud. Aga murrakutest on praegu veel *b* (< *pa*, *p  *) vormisid leida. Karulas olen *saab  v*, *j   bev*, *viibev* vormid kuulnud, mis varemine *saabav*, *j   b  v*, *viib  v* olnud: siin on vana *pa* harilikuma *va*:ga kompromissi teinud. Vormid olivad enne ainult *saab*, *j   b*, *viib* = saav, j   v, viiv.

4. *h* on seitsme saja aasta eest veel mitmes kohas ette tulnud, kus seda praegu ainult   ksikutes murrakutes leida on.

a. S  na hakatuses on *h* Liber Censur Daniae's ikka alal hoitud, n  it. Hama, Havaveerae, Heraes, Hopasal (n  ud; Amma, Awere,   rra, Ubasalu). Et *h*:a kadumine aasta 1200

järele on sündinud, seda tõendavad ka vanemad Madal-saksa laenusõnad, mis Eesti keeles *h*:a on ära kaotanud.

b. *l*:i, *r*:i, *n*:i järel on *h* aasta 1200 ajal veel vähemalt kõvas järgus alal hoitud olnud, nõnda et algsõome *võlho* võlu, *karhu* karu, *vanha* vana on Eesti keeles *võlh*, *karh*, *vanh* olnud, partitiv *võlho* (*võlhu*), *karhu*, *vahna*; samuti on *h* nendes sõnades singulari illativis (sissesütlev) ja plurali genitivis (omastav) ja partitivis (osastavas) ette tulnud. Liber Censur Daniae's on nimi Arhukylae (milles Arhu sing. nom.) = nüüdne Aroküla; tähelepanemist nõuab ka Tapaiarhu, mis iseäraline nimi on nüüdse Tapperiga ühendatud. *Karh*, *nürh*, *tarh* (= kirjakeele karu, nüri, tara) tuleb Eesti keeles veel nüüd Hargla murrakus ette; see on vanal rahval päris harilik keelepruuk. — Iseäranis huvitav on lugu *nh*:ga. *n*:i järel olnud *h* on veel kahes sõnas alal hoitud. Esimene nendest on *häh'* < *hanh*, Soome keele hanhi, ani, gen. *hahe* (Setukeste juures ja Vastseliinas, Kallase järele ka Lutsi maarahval). Teine sõna on *aitäh* (Lõuna-Eestis ka *aiteh*, sõna ei ole sääl harilik). See on kahest sõnast ühendatud: *ait* < *avita*? (vrdl. aitjuma) ja *täh* < *tänh* (algsõome *tänho*, *tenho*, Soome keele *tenho*). Sellel ajal kui vana *täh*, *täh* (*tänh*.) Tallinna murrakus nõrga järgu vormide järele *tänuks* sai, ei rääkijad enam aimanud, et see *täh*, mis *aitäh*'is ette tuleb *tänuga* ühenduses on. Aller guten Dinge sind drei. Meil on Eesti murrakutes veel kolmas näitus sellest, kuidas vanal ajal *nh*:ga lugu on olnud. Sõna *vana* tuleb nendes ka vormis *vā*, *va* ette. Loomulik on, et see varemine *vāh* ja *vah* on olnud; *h* on rõhuta oleku pärast välja jäänud.

Nõrgas järgus on — võib olla juba aastal 1200 — Eesti murrakud lahku läinud. Lõuna-Eestis on *h l*:i, *r*:i, *n*:i tagant nende ette ilmunud: *võlhost* > *võhlost*, *karhust* > *kaħrust*, *tenhust* > *teħnust* ja *tenhätä* > *teħnätä*, *tehnädä*; (Kallas on Lutsi maarahva keelest *tehnu* ja *vahnus* (täh. vanus, vanamees) kuulnud; *tehnädä* on setukeste keeles tarvitatud). Põhja-Eesti murrakutes on *h* ära kadunud: *sulhanen* > *sulane*, *karhust* > *karust*, *vanhast* > *vanast*.

c. *i*-, *u*- ja *ü*- diftongide (liittäishäälte) järel on *h* vististe ka vanemal ajal kõvas järgus alal hoitud, nagu praegu osalt veel lõuna-Eesti murrakutes: *lahi*, *jauh* (*keüh*, *köüh* ei tule enam ette); aga nõrgas järgus on *h i*, *u* ja *ü* ette tulnud, nõnda et näit. nom. plur. on *lahjad*, *kehvad* (*kehvä'*); nüüdne *jahud* < *jahvud*, *jahvod*. Kuidas kõik nüüdsed vormid tekkinud, selle seletamine veniks pikale; aga raskusi see seletamine asjatundjale ei tee.

d. Eesti keele sugukeeltes, nimelt Vepsas, Karjalas ja Soome keele murrakutes on *h* sõna sees täishäälte vahel veel alal hoitud; näit. *taivas*, elativ *taivahasta* = Eesti *taivast*, *kirvehet* = Eesti *kirved*, *tultihin* = Eesti *tuldi* jne. Kuidas on Eesti keeles vanal ajal lugu olnud? Meie ei eksi mitte, kui ütleme, et Eesti keeles veel 700 a. eest *h* vähemalt kaasrõhuga silbi hakatuses ja järel on olnud. Nõnda on Võru murraku *kabôhônô* = Kalevala keele *kave* „naine“ ja *parhilla* < *parahilla* (= Soome keele *parahillaan*, *parhailaan*, *parailaan*, täh. praegu) vana hääleseisuse vormid; nõnda Lutsi maarahva *jumalihe* (*päiv lät jumalihe*), *istmahe* (*istu sa ka istmahe*) jne. Ühes jaos Võru murrakut, Lutsi maarahva keeles ja Setumaal on *h* illativis harilik. Luulekeel on osalt ka mujal Eestis vanad *h*:ga vormid alal hoidnud.

e. Nõndasamuti on Eesti keeles toll ajal ka *ht* veel kõigis murrakutes pruugitav olnud: *haugahtaman*, *unohtaman*, *purjehtaman* või *purjuhtaman*, *vikahte* (= Soome keele *unohtaa*, *haukahtaa*, *purjehtia* ja vana kirjakeele *vikahdeh*). *ht* on Setumaal, osas Võru murrakus ja Lutsi maarahva keeles alal hoitud. Dr. Kallase järele on järgmises näit. imperfekti vormid: *unehti* unetas, *murehti* muretas, *härög müvvähhti*, *linnahti*, *keerahti* jne. Nüüdsed osastavad *hamet*, *tervet*, *peret* jne. on varemine *hameht*, *terveht*, *pereht* olnud. Nagu tuntud on vana *ht* mujal Eesti murrakutes *st*:ks ja *t*:ks muutunud; nendest on *t* kirjakeeles harilikum, aga ka *st* tuleb ette (näit. *imestama*, *unustama*, *mälestama*). — Ka *n*:i eel on *h* vanal ajal alal hoitud; näit. *tervehna* (*mine tervehna*), Kallas Lutsi m.-r. 28 lk.

f. Sõna otsas on *h* ka veel vanal ajal Eestis olnud; näit. *hameh*, *pereh*, *imeh*, *kaveh* (naine). Seesugused vormid on praegu veel Setukeste murrakus harilikud. *Aitäh*, *jah*, *kah* ja *eih* (= *ei*) sõnades on *h* pea üleüldine. *h*:a kadumine nominide otsast on arvatavaste aastate 1200 ja 1500 vahel sündinud.

5. Väga huvitav on lugu sõnade lõpus olnud *n*:iga. See on veel 600—700 aasta eest vististe terves Eesti keeles alal hoitud olnud; muidugi *p*:e eel *m* ja *k*:a eel *η*. Liber Censur Daniae'st võtame selle asja tõenduseks järgmised nimed: Katinkylae (Kadiküla), Meintacus (Mäetaguse), Hergaenpae (Härjapää), Paiumpe (Pajupää), Wahumperae (Vaopere); Halenhabus, Katenshapae (Kattisabba), Paiunalus (Pajoaluse), Sonalae (Soali). Võimalik on, et *n m*:i ja *l*:i ees on *m*:iks ja *l*:iks saanud. Läti Hendrikul on nimi Somelinde (castellum Somelinde) ja Liber Censur Daniae's on nimed: Jeelleth (Jõe-lehtma), Tarvamäki (ootaks Tarvammäki — *m* on siin poolpikk

olnud). Madalsaksa keelest võetud *preilin* on ka oma *n*:i kaotanud: sellest on *preili* tekkinud.

Essivis on lõpp algupäraliselt *na, nã* olnud. Eesti keeles on sellest täishääle kadumise järele ainult *n* alale jäänud, mis veel üksikutes vormides ette tuleb; näit. *siin* < *sīnã*, Võru murraku *täämbã* (< *täänpä* < *täänäpä*nä). Aga sagedaste on essiv oma lõpu koguni ära kaotanud; ainult kui sõna esimene silb on lühikene olnud, on see täielikult alal hoitud: *tänavu* < *tänävõnna*, Soome keeles *tänävuonna*, *täna voode* < *tänä vōdena* jne. Selles essivis, mis Eesti keeles praegu on ja mis *na*:ga lõpeb, on minu arvates varemine *na, nã* järele *han, hän* olnud; see *han, hän*, mis Eesti keelest hääleseaduse päraselt kadunud, on veel Soome ja Karjala keeles alal hoitud ja on kolmanda persona suffiks. — Vanal ajal on Eesti keeles kõik suffiksids olemas olnud, mis Soome keeles veel on ja mis selle keele äraõppimise juures eestlasele takistus tegevad. Vanas rahva luules tulevad veel üksikud suffiksids ette. Läti Hendriku ajal on eestlane nüüdse *minu pää*, *sinu pää*, *meie, teie pää* asemel veel: *minun pãn*, *sinun pãs*, *meden pãn*, *teden pãn* ütelnud; nõndasamuti: *tüttäreni*, *tüttäresi*, *tüttären*; ka *pã(n)sã* = tema pää, nende pää on ette tulnud. Viimase täishääle kadumise järele tuli kolm suffiksi ühtlaseks ja sellepärast kadusivad suffiksids keelest koguni ära.

6. Läti Hendriku Taaravita, Saaremaa rahva jumalanimi, Tharapita, milles terve lause ilmub, tõendab oma *avita* sõnaga, et *v* veel *i* eel alal hoitud. Sellel ajal ei ole vististe veel kuskil Eestis *vãi, sui, põli* üteldud, vaid *vãvü, suvi, põlv*. Edasi võime näidata, et sell ajal veel *palvoman* (mitte *paluma*), *hivus* (mitte *juus*), *auvo* (mitte *au, auu*) *arvo* (mitte *aru, aru saama*), *kasvo* (mitte *kasu*), *jahvod* (mitte *jahud*), *külvümit* (mitte *külimit, külmet*) on öeldud. Minu arvates ka *tovas* (mitte *toas*), *hüvä* (mitte *hea, hää*).

Täishäältest tahan ainult lühidalt rääkida. Neli asja nõuab iseäranis tähelepanemist, nimelt *ã*, täishääle kadumine sõna lõpust, *i*-lõpuga liittäishääled ja täishäälte vaheldused üleüldsest.

7. Kui Eesti keelt oleks 1200 a. ümber juba kirjutama hakatud, ei oleks *pea-pää* küsimust, mis palju kõra teinud, sugugi olemas olnud. Igal pool Eesti keeles oli toll ajal veel lühikene *ã*, nagu nüüd Võru murrakus, alal hoitud ja pikk *ã* peaaegu nõndasamuti. Kõigil oli *pää*¹⁾ ja Mulgi mehed olivad

1) Kui oli *eã* — mitte *ea* — tuli see (mag. Lauri Kettunen järele) ainult kõvas järgus ette, nagu veel Eesti keele murrakutes. Ettelugemise pidamise järele tehtud lisa.

Viljandi maalt pärit (Läti Hendrikul castrum Viliende). Liber Census Daniae's on ikka -kylae, -perae, pae (loe *pää*); Paegkaelae (loe *Pähkälä*), Hergaenpae jne.

8. Liber Census Daniae's tulewad sagedaste seesugused vormid ette, milles viimane lühikene täishääl sõna otsast on ära kadunud; näit. kylaegund, Sonorm (Sonurm), Quiuames (Kuimetsa), Huxnum (Uksnurme), Jeeleth, Jeelleth (Jöelehtma); nõndasamuti Capal (Kabala), Lehol (Lehola), Rapal (Rapla), Tohal (Tuhala), Walkal (Valkla), Raudanal (Raudna), Utric (Udriku), Tokolep (Tokolop) jne. Aga palju tuleb ka niisugusid vormisid ette, mis viimase täishääle alal hoidnud: Cappala (Kabala), Carola (Karola), Hirvela (Hirla), Sonaldae (Soala), Purilo, Paccari. Läti Hendriku kroonikas nõndasamuti: Metsepole, Worzegerwe, Lappegunda jne. — Mina olen sellesamas arvamises kui Tekla Teivaala omas uurimises Eesti kohanimedest, et seda asjalugu nõnda seletada võib, et viimane täishääl sel ajal veel mitte koguni ei ole kaduma läinud, vaid on selle asemel veel kõlata täishääl olnud, missugune veel praegu Hargla ja Karula murrakutes lause lõpus ja vahekohtades on kuulda. — Peenendus, muljeerimine, on vanem kui *i* kadumine. — *i* kadumise järele on komparativ *suuremb*, *kõvemb*, olnud (mitte *suurem*, *kõvem*; *mb* vormid tulevad veel Mülleri jutlustes ette).

Täishääle ärakadumisest sõna seest ei ole vanades hallikates ainustki näitust enne kui 1400-loolt ja selle järele võime otsustada, et Läti Hendriku ajal veel on öeldud *somalane(n)*, *akkunal*, *andaman* (mitte *sömlane*, *aknal*, *andma*) ja kindlaste ka veel *Tarbato* (mitte *Tarto*).

9. Algupäraline *i*-lõpuga liittäishääl on pärõhuga silbis ikka alal hoitud, kui sõna või vorm ühesilbiline on olnud; kui tema on kahesilbiline olnud, on vahekord minu arvamise järele seesugune olnud, et *i*-liittäishääl kõvas järgus alal hoitud olnud, aga selle asemel nõrgas järgus ainult *i*-liittäishääle esimene komponent ette tulnud, nõnda et näit. *kõik*, *kõiki* öeldud, aga sing. gen. *kõge* (*kõgõ*), *nanen*, aga part. *naist*, *naisi* jne.; nõndasamuti kaasrõhuga silbis, näit. *somalane*, aga *somalaist*, *somalaisi*. Seesugune vahekord on veel praeguses Võru murrakus ja sugukeelte järele otsustada on see algupäraline. — Sõna teises silbis on liittäishääl minu arvamise järele Eesti keeles oma *i* juba enne aastat 1200 kaotanud¹⁾, nõnda et

1) Sellest tulevad ka juba Liber Census Daniaes üksikud näitused ette, nõnda on Carola < *Karoila* (Soomemaal *Karoi*), Toko(lep) < *Čokoi*, Katkuntakusae < *Katkuntayuisen* jne. Nõndasamuti Liivi keeles, nagu Läti Hendriku Kaupo Azo jne. tõendavad.

vanem plur. elat. *kaloista* on *kalost*, part. *kaloida* *kalo* olnud. Imperfektis on vana *lauloin* juba *laulon* (praesens *laulan*), *andoin* *andon* olnud jne. Neid vormisid tuleb veel Eesti murrakutes vähe muudetud kujus ette; selles murrakus on muidu algupäraline imperfekt harilikult alal hoitud. Väga huvitav lugu on, kuidas nüüdne plural ja imperfekt Eesti keeles tekkinud, aga aeg ei luba seda ligemalt seletada.

10. Kui nüüdses Eesti keeles näit. *nina* neljas vormis ette tuleb: *nina*, *nena*, *nõna*, *nana*, või jälle *korts*, *kurts* ja *kirts*, *kistutama* ja *kustutama* jne., ei või see ainult juhtumine olla, vaid on see nõnda seletada, et vanas Eesti keeles samas paradigmis veel kahed (ehk kolmed) täishääled on ette tulnud. Kindlaste on siin veel vähemaltki järgmised vaheldused olnud: $\bar{a} - a$ (*päs(i)*, aga *pađet* > *paed*); $\bar{ä} - ä$ (*sätämän* > *seadma*, aga *sädetäksen*: *säetakse*); $\bar{o} - o$, u ; $\bar{ö} - ö$, $ü$; $\bar{u} - u$; $\bar{ü} - ü$; $\bar{e} - e$, i ; $\bar{ô} - ô$, i ; $\bar{i} - i$ — nõnda et pikk täishäääl on kõvas järgus, lühikene nõrgas järgus ette tulnud. Muudest täishääle-vaheldustest tahan seekord veel järgmised nimetada: $u - o$ (*puhm* aga *pohma*? Hargla, Eesti *nohu*, *noha*, Soome *nuha* jne.); $ü - ö$ (*kühm* aga *köhmä*? Hargla); $i - e$ (*vihm*: *vehma*, *lihm* - *lehmä*? Hargla), $e - ä$, $\hat{o} - a$ (*lang* ja *lõng*, *sõna*, vana kirjakeele *sanna*, *kõik* Soome *kaikki* jne.) $\hat{o} - u$, vanal ajal $i - \hat{o}$ (vrdl. Soome sisar, Eesti *sõsar*) jne. Tunnistan avalikult, et need vaheldused mitte kõik veel selged ei ole. Aga igatahes on kahtlemata asi, et seesuguseid vaheldusi Eesti keeles vanal ajal palju enam on ette tulnud kui nüüd, ja nüüdki on neid veel kaunis palju. Selles kohas on Eesti keel palju tähtsam uurimise hallikas kui Soome keel.

Teie võite nüüd mulle ühe tähtsa küsimuse ette panna: Kas Eesti keeles on vanal ajal murrakuid olnud ja mis murrakud? Võime kahtlemata vastata, et murrakuid on olnud. Eestlased on juba sell ajal, s. o. 1200, Eestimaal ja Põhja-Liivimaal asunud; Eesti rahvas oli sellel maal juba enam kui 1000 aastat varemine elanud. Lai maa, pikk aeg — palju murrakuid, iseäranis vanal ajal, millal hõimud üksteisega tülis elasivad. Aga nendest murrakutest ei ole võimalik suuremat nüüdse teaduse abinõuudega mitte kindlaste otsustada. Nii palju võime igatahes ütelda, et kõige tähtsamad nendest kohtadest, milles põhja- ja lõuna-Eesti murrakud üksteisest lahku lähevad, on juba Läti Hendriku ajal olemas olnud. Nimetan nendest siin mõned: 1) *ts* sõna hakatuses Võru murrakus, *s* ja *t* Tallinna murrakus, näit. *tsura*, *tsuskama*, *tsuklema*; 2) *dz* sõna sees: *kadza*, *vindze* jne.; 3) *ks* > *ss*:

mass, ma pessä, Tallinna keeles *ks*; 4) *tk* > *kk* lõuna-Eestis palju harilikum kui põhja-Eestis; 5) *nakl, sõpr, latv* jne., Tallinna keele *nael, sõber, ladv*; 6) *-k, -t* sõna lõpus lõuna-Eestis saanud laryngal-umbhääleks: *tule^c, poja^c*, Tallinna keeles *O* ja *d*; 7) *ô* lõuna-Eestis ka muial sõnas kui esimeses silbis jne.

Mina olen ka Helsingi ülikoolis selle üle ettelugemisi pidanud missugust Soome keelt räägiti 1200 aasta ümber ja mina olen selles arvamises, et tallinnalane on seitsme saja aasta eest selleaegsest Soome keelest, iseäranis lääne-Soomest paremine aru saanud, kui lõuna-Eesti keelest. Põhja-Eesti ja Soome keeled on sellel ajal nii ligidal üks teisele olnud, et oleks olnud võimalik ühist kirjakeelt põhjendada. — Igatahes kui Lembitu (Lemmitu) võiks veel omast hauast üles tõusta ja oma rahvale kõnelda, Teil oleks väga raske temast aru saada. Nii palju on Eesti keele häälelik kuju ja sõnavara seitsme saja aasta jooksul muutunud.

Eesti keele uute sõnade sünnitamisest.

H. Pöld.

3

Meil on ajasõnu, mis *le*- liite abil sünnivad ja kordamist ehk sagedat tegemist tähendavad, nagu „hoidlema, kartlema, kiitlema“ j. n. e. Niisuguste ajasõnade kõrval näivad omadussõnad „hoidlik, kartlik, kiitlik“ nagu neist ajasõnust tuletatud olevat. Muidugi ei ole selle tuletuse juures mitte enam lik lõpuks, vaid ainult *ik*, sest et *l* ajasõna tüve häälelik on. Kuna nüüd sõnad „hoidlik, kartlik“ oma harilikus tähenduses tõeste mitte ajasõnust „hoidlema, kartlema“ tuletatud ei ole, vaid ajasõnust „hoidma, kartma“, peame sõna „kiitlik“ kohta ometi tunnistama, et see ainult sõnast „kiitlema“ võib tuletatud olla. Teisiti seletada ei luba meid sõna tähendus. Peale selle on meil *lik*- sõnu, millele meie teist alussõna ei leiagi kui kordumise ajasõna, nagu näit. sõnad „hooplik, pustlik (ehk pusklik)“, mis ainult ajasõnust „hooplema, pustlema (pusklema)“ võivad tuletatud olla (võrdle Dr. Wiedemanni gramm, § 65, 3 c.) Tähenduse poolest ei lähe niisugused *lik*- sõnad, mis õigemine küll *ik*-sõnad on, teistest *lik*- sõnadest mitte lahku. Et meie kirjamehed kõikide keelemeeste seletuste peale vaatamata *lik*- ja *line*- lõpu vahel vahet ei tee, siis on neil iga *lik*- sõna asemel ka *line*- sõna võimalik. Nii võiksimme uuemas keeles

vormide „hoidlik, kartlik, kiitlik, hooplik“ j. n. e. kõrval ka vormisid „hoidline, kiitline, kartline, hoopline“ j. n. e. leida, mille põhjal siis niisuguste omaduse nimede nagu „hoidlus, kiitlus, kartlus, hooplus“ j. n. e. kui line- lõpulistest sõnadest tuletatud sõnade peale vaadatakse. Need omaduse nimed ei ole aga mitte omadussõnust, vaid ennem otse ajasõnust tuletatud, kuna lõpp us otsekohe ajasõna tüve „hoidle, kiitle, kartle“ j.n.e. külge on liitunud (hoidle- us=hoidlus=hoidlus).

Praegu nimetatud omaduse nimede peale vaadates ja sõna „kõlblus“ nendega võrreldes, võiks arvata, et sõna kõlblus mõnest kordumise ajasõnast on tuletatud. Niisugust ajasõna praegu küll tarvitusel ei ole, aga teda võiks sünnitada ehk oletada. See ajasõna kõlaks kõlblema. Tema tähenduse järele küsides, ärkaks küsijas kohe aimdus, et see sõna midagi tähendab, mis sagedat kõlbamist käsitab. Sage kõlbamine on aga pahem kui alatine kõlbamine. Ainult viimast kõlbamist tahab sõna kõlblus tähendada, kuid sihib märgist mööda. Kõlbamise kordamine — kõlblemine — saab silmakirjaliseks kõlbamiseks, nagu vaga olemise kordamine — vagalemine — silmakirjaliseks vagaduseks saada võib. Ajasõna „kõlblema“ tähendaks umbes — moraaliga uhkustama, ja kõlblus selle omaduse nime, nagu „vagalema“ — vaga mängima (frömmeln) tähendab ja „vagalus“ vagalemise omaduse nime. Vagalus võib muidugi ka sõnast „vagalane“ tuletatud olla, kus ta teatavat kirikuajaloolist voolu tähendab (pietismus) ja ilma silmakirjalise maiguta on. Sarnaselt võiks kõlblus ka mõnda mõtteteaduselist voolu (ethicismus) tähendada, kuid mitte seda, mis ta praegu tähendada tahab — inimese südametunnistuse aatelist juhtmõtet. Võrreldagu ajasõnu „sakslema (saksa mängima), santlema, kõlblema“ ja omaduse nimesid „sakslus, santlus, kõlblus“ ja öeldagu, kas neil kõigil mitte oma tähenduse poolest halb maik juures ei ole.

See on siis õige tundmus olnud, mis nii paljusid meie paremaid kirjamehi on keelanud sõna kõlblust — ethika tähenduses — suhu ja sulesse võtmast, ja neid on sundinud ethika mõistet kaudsel teel ära tähendada. Nii jääb meil kõlbluse asemele uus sõna luua. Minu arvates kõlbaks ethika mõiste äratähendamiseks eesti keeles sõna kõlbtus, mida ka juba tähendatud mõttes enne on tarvitatud. Näituseks kirjutab keegi Postimehe kaastöolistest kirjatükis „Eesti naisterahva haridus“ (aastak. 1910 nr. 91): „haritud tütre tundemärgiks peeti elukommete lohakust ja kõlbtuse kõikuvust“. Sõna kõlbtus oleks ajasõnast kõlbama niisama sünnitatud, nagu sõna „põlgtus“ ajasõnast „põlgama“. Et sõnal „kõlbtus“ meie sõnaraamatute järel küll teine tähendus on,

nimelt *Tauglichkeit*, *годность*, siis ei tarvitse see meid takistada seda sõna uue tähendusega tarvitusele võtmast, sest et uuem kirjakeel kõlbamise tähendamiseks enamaste teist sõna tarvitab, nimelt — „kõlbavus“, mille kõrvale meie veel sõnu „kõlblikkus“ ja „kõlvulisus“ seada võiksim. Nii tähendaks meil edaspidi sõna kõlbatus seda, mis südametunnistuse paleuste ees kõlbab (*Tauglichkeit im sittlichen Sinn, годность въ нравственномъ смыслѣ*). Omadussõnadena, kõlbatus omaduste mõttes, peaksivad „kõlblik, kõlbline, kõlbuline, kõlvuline“ (viimane kõige õigemalt sünnitatud) kõrvale jääma ja nende asemele uued sõnab kõlbatuslik ja kõlbatuseline (*ethisch*) astuma. „Kõlblik ja kõlvuline“ jääksivad kõlbavuse omaduse kohta omadussõnadena maksma, kuna „kõlbline ja kõlbuline“ kolikambrisse peaksivad rändama.

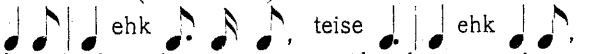
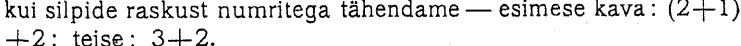
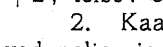
Ühes sõna „kõlblusega“ on ka sõna „kombluse“ üle kohus mõistetud, mida mõned paremaks on pidanud kui sõna „kõlblus“. Selle alussõna on veel raskem üles leida kui „kõlbluse“ oma. Ajasõna „komblema“ meil ei ole, omadussõnad kõlavad „kombeline“ ja „kombelik“, mille põhjal omaduse nimi „kombelus“ peaks kõlama. Nii ei saa meie selle sõnaga kuidagi hakkama. Õnneks näib tagi juba kolikambrisse heidetud olevat.

Mõtteliste sõnade rohkendamiseks ei tohiks tähele panemata jätta, et meil ajasõnust peale mõlema teoütleva (lõpuga mine ja tus: lugemine, loetus) ja ajasõnade ilmaütlevatest tuletatud omaduse nimede (lõpuga matus = mattus: surematus) veel üks tee lahti on, mõttelisi us- sõnu sünnitada. Meil on sõnade „küsimine, väsimine, tundmine, võimine“ j. n. e. kõrval, mis puhast tegemist tähendavad, ka veel sõnad olemas nagu: küsimus, väsimus, tundmus, võimus j. n. e., mis kõik meelelisemad või asjalisemad on kui mine- lõpuga sõnad, aga siiski mitte ajasõnas käsitatud tegemise saadust nii meeleliselt ära ei ütle kui tus- lõpuga sõnad: küsitus, väsitus, tuntus j. t. Ka ei tähendagi kõik mus- lõpulised sõnad ajasõnas käsitatud tegemise saadust, vaid ainult sihitusega ajasõnadest (*verba transitiva*) tuletatud, nagu: küsimus, kasimus, kolimus, nägemus j. n. e. Teised mus- sõnad, s. o. sihituseta ajasõnadest tuletatud sõnad, ütlevad ajasõnas käsitatud tegemist ehk olemist omaduseks ümber; nad on omaduse nimed. Nii sõnad: väsimus, tüdimus, võimus, olemus j. n. e. Ka mõned sihitusega ajasõnust tuletatud sõnad kalduvad oma tähenduse poolest omaduse nimede poole, nii: tundmus, loomus j. m. Seda liiki sõnu saaksime palju juure tekitada ehk uueste elule äratada. Neid on ka uuemas keeles juba nähtavale tulnud, nagu praegu üles loetud sõnadest

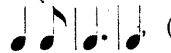

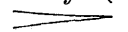
„olemus, loomus“ ja peale nende „sündmus, sündmus“ ja teised. Kuna sihitusega ajasõnust tuletatud mus-sõnad oma tähenduse poolest tus-sõnadega kaunis ühte läheksid (võrdle „nägemus“ ja „nähtus“, „toomus“ ja „toodus“), tooks sihitusega ajasõnust loodud mus-sõnad suure hulga uusi tähendusrikkaid sõnu juure. Sellepärast oleks iseäranis tarvilik just sihitusega ajasõnust tuletatud mus-lõpuga sõnu tarvitusele võtta. Nii võiksime näituseks tarvitada sõna eksimus (ἔξιμῆς), mis eksiteel olemist tähendaks, kuna sõna eksitus ainult eksitamise (ἔξιμῆσις, ἔξιμῆσις) mõiste jaoks tarvitusele jääda võiks. Nii võiksime mõnda Dr. Wiedemannile tuntud sõna, nagu joomus (=joomise tung, joodiku omadus), juhtumus (=paras juhtumine, Gelegenheit, удобный случай; aga juhustus Fall, случай), viibimus ja palju teisi rohkem oma kõneste võtta ja parajal kohal uusi nende sarnaseid sõnu luua ehk elule äratada. Näituseks oleks sõna sattumus „juhtumuse“ ja „juhuse“ kõrval tarvilik sõna. „Juhtumus“ oleks juhutatud juhtumine (juhtuma — iseenesest juhutatud saama; juhutama — tegema, et õieti juhtub) Gelegenheit, удобный случай, Soome „tilaisuus“, sattumus aga kogemata juhtumine — Zufall, случайность (sattumisi auf's Geratewohl, на авось).

Kui meie us-sõnade kohta toodud arvamisi lühidalt kokku võtame, oleks neist sõna sünnitajatel järgmist meeles pidada:

1. us-lõpulised omaduse nimed on kolmesilbised ehk kolmesilbiste väärilised kahesilbised sõnad. Viimaste esimene silp on raskema rõhuga kui kolmesilbiste esimene silp. Lõpu -us peal on ikka kaasrõhk. Võrdle usaldus ja väiksus (=väiiksus). Nootides oleks esimese kõlaline kava:

 ehk , teise , numrites — kui silpide raskust numritega tähendame — esimese kava: (2+1)+2; teise: 3+2.

2. Kaastüvede mat ja lik abil sünnitatud sõnad võivad nelja- ja kolmesilbised olla. Viimastes on silp mat ja lik raskema rõhuga kui lõpu silp, ja sellepärast t ja k kolmandas vältes. Võrdle sigimatus (õieti sigimattus) ja harilikkus, uskmatus (=uskmattus) ja tõelikkus.

Kahe esimese kavad on: , (2+1)+3+2; kahe viimse: , 3+3+2. Nootides tuleks muidugi esimese noodi peale märk *sf* (sforzando) kirjutada, ehk terve sõna kava üle märk tõmmata. Kavad näitavad ainult hääle raskust ja vältust, mitte aga hääle valjust.

3. L u s - lõpuga sõnu võib ainult l a n e - lõpulistest nimi-sõnadest ja l e m a - lõpulisist ajasõnust tekitada. Näit. sakslane — sakslus, kahtlema — kahtlus.

Line-tähendusega omaduse nimesid tuleb lik-sõnadest tuletada. Nii: valelikkus, Kui neid line-lõpulisist sõnust tuletatakse, ei tohi line-liite tüvi kaduda. Nii: tõenäolisus (vaata „Matematika sõnastik“). — Sõnad „võimalus“ ja kõlb-lus“ tulevad kõrvale jätta ja nende asemel võimalikkus ja kõlb-tus tarvitusele võtta.

4. Us-sõnade arvu peaks mus-sõnade poolest suurendama. Näit.: juhtumus, sattumus.

* * *

Us-lõpuga sõnade juurest lahkudes, kulub kõige pealt paar sõna uute is-sõnade kohta ütelda. Neid on viimasel ajal nii mõnigi meie keele tekkinud, ja kõik kaunis õnnelikult loodud. Ma mõtlen sõnade peale, nagu öeldis, tagatis, kasvatis, (võrdl. Matemat. sõnastik). Küsime nende tähenduse järele, siis on tarvis, enne vanade is-lõpuga sõnade tähendust enesele selgeks teha katsuda. Neid sõnu ei ole meie keeles ka mitte palju. Suuremalt jaolt on nad ajasõnust tekitatud, mõned üksikud teistest sõnadest. Ajasõnust tuletatud tähendavad nad enam ehk vähem meel-lisi asju, nimelt seda, mis tegemisest tõusnud, vahel harva — tegemise tegijat. Nõnda tähendab kuivatis seda, mis kuivatatud on, näit. kuivatatud vilja, mis parsil kuivaks saanud on; istutis — mis istutatud, näit. taime oksa, mis juurduma pandud (Steckling, Ableger); hapatis — mis hapatatud ehk hapendatud, näit. haput, kus parknahku sees peetakse (die Gare); päevitis — mis päevitanud, näit. näo päevitis (Sonnenbrand); küpsetis — mis küpsetatud (Gebäck, печение); küpsis — mis küpsenud — praad; keedis — mis keedetud; leidis — mis leitud; jätis — mis jäetud; jäätis — mis jäätanud; täidis — mis midagi täitnud ehk millega täidetakse (Füllung); meelitis — mis meelitab ehk millega meelitatakse (Lockspeise); petis — kes petnud ehk petab; süütis — mis süütanud ehk süütab, ehk millega süütatakse; kütis — mis küdenud ehk köeb; pööris, mis pööranud ehk pöörab; nimetis — mis nimetanud ehk nimetab, näit. nimetissõrm j. n. e. Natukene kõrvale läheb oma tähenduse poolest ainult sõna magadis, mis pea-aegu sedasama tähendab, mis magamine; näit. magadiskammer, magadiskott, magadisriided = kammer, kus magatakse, kott ja riided, kus peal magatakse. Sündi-

mise poolest selge ei ole sõna *sepi*s. Siiski võib öelda ta ennemini sõnast „sepitsema“ kui sõnast „sepp“ on tuletatud ja siis seda tähendab, mis sepi^tsetud.

Suurem hulk ülemal ülesloetud sõnadest, nimelt need, kus lõpuliide *tis* on, (t ajasõna liitüve oma ja mitte alustüve oma: kuivatama — kuivatis) on oma saamise poolest *tus*-sõnadega sugulased, ainult on neil enam asjaline tähendus, kuna *tus*-sõnad enam mõistelise tähendusega on. Võrdle: kuivatus — kuivatis, hapatus — hapatis, istutus — istutis, kasvatus — kasvatis, küpsetus — küpsetis, leitus — leidis (teise tähendusega kui leidus), jäätus — jäätis, meelitus — meelitis j. n. e. Nende vahekord on see, et eelminevas sõnas käsitatud tegemisest järgnevas sõnas tähendatud asi on tõusnud. Nii on seda liiki ajasõnust tõusnud is-lõpuga sõnade tähendus enam ehk vähem täieste selge.

Peale ajasõnust tekitatud is-lõpuliste sõnade on aga veel teisi is-sõnu, mis mitmesugustest sõnadest on tekitatud. Nii näit. *emis*, *käis*, *kümnis*, *veeris*, *pealis*, *esis* j. n. e. Neid ei saa nende tähenduse poolest mitte kergeste ühte liiki paigutada. Nomenitest tuletatud sõnad on asjaliste us-sõnade sarnased ja tähendavad asju ja olevusi, mida alus-sõnas nimetatud olevused tarvitavad, aga ka asju ehk olevusi, millel alussõnas välja öeldud mõiste peaomaduseks on. Viimse tähenduse ligi kalduvad ka teistest sõnadest tuletatud is-sõnad. Nii tähendab *käis* (sõnast *käsi*, *kädi* — *kädis*) asja, mis käe ümber, mida käsi tarvitab; *sääris* — asja (riiet), mis sääre ümber, *sukasääri*; *säärised* (=püksid); *veeris* — mis veere ehk ääre ümber, mida veer tarvitab, palistuse riie (*Einfassung*); *küpsis* — kui meie seda sõna omadussõnast „küps“ tuletame — asja, mille peaomadus küpsus on, praad; *uudis* — asja, mille peaomadus see, et ta uus on; *emis* — mis ema asemel, mille peaomadus emasus on; *esis* — mis ees on, mille omadus — eesolek, näit. saunaesis; *pealis* — mis peal on, mille omadus pealolek, näit. saapa pealis, kartuli pealis; *tuulis* — mille peatundemärk tuul on, näit. tuulispask; *kümnis* — mis kümnes osa on j. n. e.

Võtame selle seletuse järel uuemad is-sõnad käsile, siis näeme, et ajasõnust tuletatud uued sõnad oma tähenduse ja sünnituse poolest vanadega ühte lähevad. Nii tähendab *öeldis* — mis öeldud (*Behauptung*, *утверждение*), *tagatis* — mis tagamiseks antud (*Caution*, *залогъ*), *kasvatis* — mis arvamisel kasvatus. Sellel teel võiksime veel palju uusi sõnu luua, nagu *vastutis* — asi, mis vastutuseks antud, *pant* (*Pfand*); *ihaldis* — asi, mida ihaldatakse, *kaotis* —

asi, mis kaotatud; kirjutis — mis kirjutatud on (Beschreibung) ja palju teisi.

Uuemate nimisõnadest tuletatud is- sõnadega ei saa aga mitte nii rahul olla, kui ajasõnust tuletatud is- sõnadega. Nende tähendus kipub osalt õigest teest kõrvale minema. Nii tahab joonis matemaatika figuurat (чертежъ) tähendada, — servis — prismat, sõõris — ellipsi. „Joonis“ on sõnast „joon“, „servis“ s. „serv“ ja „sõõris“ s. sõõr (tsõõr) tuletatud (vaata Matem. sõn.). Võrdleme meie kahte esimest sõna sõnadega „veeris ja käis“, siis peaksivad need sõnad küll hoopis teisi asju tähendama kui figuura, prisma. „Joonise“ asemel oleks sõna joonetis ehk joonitis sõnast joonima (=jooni tõmbama) vahest sündsam olnud ja „servise“ asemel vahest servik, s. o. servade kogu (nagu „kuusik“ kuuskede kogu) ehk servadega riist (nagu „vitsik“ vitsadega riist). Sõõris üksi oleks õige; ta tähendaks seda, mis sõõru ehk ääre asemel ehk asja, mille peatundemärk sõõr on (mitte sõõrud, siis peaks ta nimi sõõrik ehk midagi sellesarnast olema). Selle uute sõnade arvustusega ei ole muidugi mitte õelda tahetud, et niisuguseid sõnu, nagu „joonis“ ja „servis“ tarvitusele ei kõlba võtta, vaid ainult seda, et meie keele ained ja vahendid veel palju sõelumist tarvitaksid.

* * *

Uute is-lõpulistete sõnade juurest läheme uute e-lõpuga sõnade juure. Niisugused sõnad on näit. arve, võtte, näide, väide, mulje, ilme, välde j. t. Need sõnad on kõik ajasõnust tuletatud ja tähendavad enamaste ühekordse tegemise saadust. Ükskord lõikamine on lõige, üks kord näitamine näide, ükskord tõukamine tõuge j. n. e. Ajasõnust tuletatud is-lõpulisist sõnust lähevad e-lõpuga sõnad omas tähenduses selle poolest lahku, et viimased küll ka tegemise saadust näitavad, aga enam ehk vähem meeleliste asjadena, kuna e-lõpulistetes sõnades käsitatud teo saadus enam mõttelist laadi kannab. Ka tähendavad e-lõpuga sõnad teo saadust iseeneses, kuna is-sõnad seda näidata tahavad, mis ühest asjast ajasõnas käsitatud tegemise läbi on saadud. Näit. on lõige iga lõikamise saadus, kuna leigatis ühe asja küllest leigatud osa oleks: nii — leie iga leidmise mõtteline saadus (üks kord leidmine ehk iga üksik leidmine), leidis — asi, mis leitud (leidel võib mitu leidist olla: leie = Fund, находка, leidis das Gefundene, найденное); siia kõrva astub veel muidugi sõna leidus (Erfindung, изобрѣтение) kui leidmise tehtavikune mõiste. Niisamuti on hare iga hapnemise saadus,

aga hapatis — hapendatud vedelik ehk hapendatud asjad (nagu parknahad); nii ka täide — täitmise saadus, täidis — asi millega täidetakse (täidis läheb astja täiteks) j. n. e. Mitmed e-lõpuga ajasõnust tuletatud nimisõnad on ka päris asjalise tähenduse saanud, nagu iste — asi, kus peal istutakse, kaste — asi, mis kastab, ehe — asi, mis ehib, kate — asi, mis katab ehk millega kaetakse j. n. e.

Kõigi e-lõpuliste sõnade tuletamisel ajasõnust võetakse alustüveks käskiva kõneviisi 2. pööre (2. pers. imperativi). Käänamisel painutatakse neid sõnu otse niisama kui e-lõpulisel algnimisõnu, nagu raibe, riie, rake j. n. e. Nende sõnade nimetav on nõrgas ja omastav kõvas paines. Nii sünnitatakse vormidest:

Käskiv kõnev.	nimetav k.	omastav k.
arva	arve	arve (=arrve)
ilmu (=illmu)	ilme	ilme (=illme)
mulju	mulje	mulje (=mullje)
lõika	lõige	lõike
näita	näide	näite (näitemäng)
võta	võte	võtte
vaata	vaade	vaate
õpi	õpe (õpekeel)	õppe
välta	välde	välte
j. n. e.	j. n. e.	j. n. e.

Igast ajasõnast ei saa e-lõpuliselt sõnu mitte tekitada, vaid ainult kahesilbistest tüvedest. Viimastegi hulgast on neist võimata e-lõpuliselt nimisõnu saada, kus käskiva kõneviisi 2 pööre e-ga lõpeb, nagu vormid: mine, pane, tule, ole j. t. Siin aitab aga keel ennast selle läbi kitsikusest, et ta ajasõnaliselt teo nimesid nii sünnitab nagu ühesilbilisest, kus k-lõpulised sõnad umbes sedasama tähendavad, mis muidu e-lõpulised. Käskivast kõneviisist „söö, joo, too, müü, käi“ j. n. e. tekitab keel sõnu nagu: söök, jook, took, müük, saak, käik, jääk j. n. e. Niisama tekitab ta ka vormidest „mine, pane, tule, ole“ j. n. e. sõnu nagu: minek, panek, tulek, olek. Ka teistest kahesilbilistest ajasõnast tüvedest sünnib k-lõpuga sõnu, iseäranis neist tüvedest, mis a-ga lõpevad nagu „aja, kosta, seisa“ ehk koguni „hüppa, vääna, kääna (=väääna,) nähva (=nähhva)“ j. t. Nii: ajak, kostak, seisak, hüpak, väänak, käänak, nähvak j. t. Niisama ka teiste häälikutega lõppevatest tüvedest, aga lõpu k ees tüve lõpuhääliku asemele a: d asendades: kõnnak, uinak, raksak j. t., mis tüvedest „kõnni, uinu, raksu“ j. t. on tuletatud. Ka võib tüve lõpuhäälik mõni-

kord alale jääda, nagu sõnas valik. Erandina sünnib tüvest „püüa“ teo nimi p ü ü k — „püüak'u“ asemel. Nende ja e-lõpuliste sõnade vahele ei saa tähenduseliselt mitte kergeste vahet teha, ka siis mitte kui ühest tüvest k-lõpuline ja e-lõpuline sõna olemas on, nagu: hüpe ja hüpak, murre ja murrak, vääne ja väänak j. t. Sõnade k ä ä n e ja k ä ä n a k'u, p ö ö r e ja p ö ö r a k'u vahel on küll vahe, aga see on sellest tulnud, et kääne ja pööre oskusteks sõnadeks on saanud. Siitki võime näpunäidet võtta uute oskussõnade sünnitamiseks tarvitusele võtmiseks.

Tahame meie nüüd ka kolmesilbistest ja nende-väärilistest (s. o. kahesilbistest raske sõnarõhu ja teise silbi kaasrõhuga) tüvedest e- ja k-lõpulistele teo nimedele vastavaid teo nimesid saada, siis ei aita senised abinõud meid enam. Meil jääb tarvituse järele valik t i s- ja t u s-lõpuliste sõnade vahel, kus t i s-lõpulised sõnad mõistet asjalisemalt ehk meelelisemalt, t u s-lõpulised aga mõttelisemalt käsitavad. Nii astuks e-lõpuliste teo nimede asemele sõnad nagu: kaotis (=kadutis) ja kaotus, hoobeldis ja hoobeldus, hirmutis ja hirmutus, jahvatis ja jahvatus, imetis ja imetus (s. imetama), vaotis ja vaotus ehk vajutus jne. Mõtte järele tuleks neist vahest üht vahest teist vormi teo nimeks võtta. Tähele pandav on, et kolmesilbiste tüvedega võrreldes, kahesilbised tüved i s- ja t u s-sõnu õige vähe sünnitavad; on neil ju teo nimede tekitamiseks palju kõlavam e-lõpuga vorm. Sõnakujud, nagu „arvatus, tootus, võetus, lausutus“ j. n. e. ehk koguni „arvatis, võetis, lausutis j. n. e. on senini tarvitamata olnud. Ei ole ka neid vormisid sugugi tarvis olnud, sest et vormide „arve, toode, võte, lause j. n. e.“ nende aseme täidavad ja palju kõlavamad ja kergemad on.

(Lõpp tuleb.)

Aruanne murde uurimiste üle Saaremaal.

W. Grünthal.

(Järg.)

Niipea kui Kaarma kihelkonna piirides töö lõpetanud olin, jätkasin teekonda Putla ja Kaali kaudu Püha poole. Kui Kaarma kihelkonnas tasased arud õige tavalised on, siis tunnukse need veel silmapaistvamad Püha kihelkonna mereäärses osas, nagu üleüldse suurem jagu kihelkonna piirisid madal

paepäalne metsatu tasandik on, kus üksikud väikesed puusalgukesed külade paigus, või vähesed metsatukad nagu saarekesi sünnitavad. Piki suure maantee äärist osa kihelkonda venib suur Masa mets põhjapool Kõnnu külast, nagu Pihtla kaunid metsad lõunapool; kuid need jäävad kõrvale ja ei ole üleüldse nii asunud kui rannaäärne osa. Tahaks peaaegu ütelda et Püha kihelkonna maastikule midagi ühetaolist madalat omast on, millest alamal merigi madalate randade taga kole kaugel, nagu nägemata kaugel tunnukse olevat, ehk see küll õige lähedal võib olla; see meeolelu mida üleüldse idapoolses osas Saaremaad nii sagedasti tunneb.

Mis tüüpusesse puutub, siis ei ole siin üleüldse võimalik neid tunnismärkeid tähele panna, mis Sõrve, Mustjala rannaäärsele rahvale ja Kihelkondlastele mõnes asjas omased, need, mis enam-vähem puhtale Rootsi elemendile iseloomulisemad on. Kasv keskmine, jume sagedasti tumedapoolsem kui valvakam, näikse Pühapoolsed teatavas tõulises läheduses, peale geografilise, Kaarma kihelkondlaste ja Valjalastega olevat, ehk ka Püha kihelkonna piirides omal ajal rootslasi näikse olnud on; iseäranis Vätla neemel, kus kaks Rootsiküla nimelist küla nüüdgi olemas on, nagu rahva riiegi vanematel naesterahvastel hiljuti veel rootsi laadiline on olnud.

Keeleajalooliselt huvitav on see, et Püha kihelkond, üksikute Valdjala kihelkonna edelapooliste külade kõrval, ainus koht Saaremaal on, kus algupärane pikk *ä* seesugustes sõnades kui *täädma*, *pää* jne. muutumata on püsunud, kuna *ä* idapool diftongiks lagunud on *ea*-ks nagu *-agi* *oa*-ks. Kuid keele üleüldine karakter on Püha kihelkonnaski edelapoolne, enese *kaub*, *aiab*, *pülluma*, *andáz*, *peksänd*, sõnakujudega, nagu siin *õ* häälgil võõras on. Nagu Sõrve lõunapoolses osas ilmub siin uuesti *kā* asemel *kā* ja *ōi* diftongi asemel kuuleb *ei*, *veib*, *vei*, *leime*, *eiieti*, võib, või, lõime, õieti, veel puhtamat ei-häält kui vastavates sõnades Kärila ja Sõrve pool. Samuti kuulub Püha murdes liquida seesugustes sõnades kui *ihn* ihumise kivi, *lasn*, *vihm* peaaegu hääletuna nagu tervel edelapoolsel keele alal. Kuid nagu Kaarma kihelkonnas on seesugused sõnakujud kui *törz*, *varz* tavalised. Sõnavaraliselt huvitavat on ehk seesugused kui *ratt* kamber ja *pi*, milleks Vätla ninal tuulepistet kutsutakse. Nagu Sõrveski ei tunta siin aida nime omana sõnana, vaid selle asemel tarvitatakse üleüldiselt *ouwe kamrid*.

Kultur-historilist tähtsust on sõnal *repna* — auk, suitsu auk seinas, sõna, mida idapoolgi tuntakse ja mille laiuse ala vanematel aegadel palju suurem näib olnud olevat kui nüüd; see ulatab arvatavaste kaugetesse muinasaegadesse tagasi, leidub Soome keeles *reppäna* kujul ja on isegi Läti keele laenanud, kus ta *repens* kuulub, Ruhja maakonnas, siis põhjapooli vastu Eesti keele raja. Soome-ugriaegne sõna on kahtlemata *küüdi*, teatud liik ussisid vasekarva mustjaid; sõna leidub väljapool Püha kihelkonna piirisid idapool, on Mordva keeles olemas ja isegi Ungari keeles *kigyó* kujul, kus ta ülepea iga liiki ussi tähendab. Soome keeles on ta ühenduses *küükäärme* alale jäänud, kuna selle vastu *käärme* leedu-läti laensõna ja *uss* nähtavaste mingisugune slaavi laensõna on.

Kuna Püha poolne keel üleüldse edelapoolist edustab, on Valdjala naabri kihelkond idapool esimene, kus idapoolsele Saaremaale omasid *oa* ja *ea* diftongideks muutumist üleüldisemalt kuulda võib. Siiski on hiljematel aegadel kõiksugu tasandusi ja segamine minekuid tekkida võinud, nähtavaste lahku minevate naabrimurrete mõjul. Kui veel *kauB*, *pau*, *vauD*, *aiaB* ja seesugusid sõnakujusid kuuleb, siis üksi vastu edelapoolist keele raja, ja üleüldse astuvad nende asemele *kaoB*, *pao* paju, *äma*, olgu küll et *ö* *õ* asetäitjana üleüldiselt püsib. Ja nagu terve hääleline edustus mitmes asjas edelapoolsest keeletüüpust lahku läheb, nii kaovad vähe haavalt idapoole edenedes mitmed edelapoolsele keelele omased sõnad, olgu seesugused, mis rootsipäraseks on või seesugused vanemad algupäraseks, mis end ainult edelapoolses osas Saaremaad näikse alal hoidnud olevat.

Kihelkond, Saaremaa südames, kus Valdjala linnus — nii näikse vanasti maalinnu kutsutud — asetseb, on üks kõige vanematest haridusmaadest Saaremaal, künkeline ja üleüldse metsadest vaene. Rahvatõug, enam tumeveresuse poole, ei avalda isesugusid silmapaistvaid jooni. Kasv on võrdlemisi keskmine ja näo vorm nähtavalt ümmarguse võitu, nagu seda Püha, Kaarma, Kärkla, Kihelkonna pool ja mujal, mitte sugugi harva, näha võib; ja mida ehk algupärasele soomesugusele saarlasele omaseks pidama kalluks, ilma et asja lähemalt põhjendada võimalik oleks.

Veel iseloomulisemat idapoolist keeletüüpust edustab see murre, mida Keiguste ümbruskonnas kõneldakse, teiste sõnadega, selles osas Põidi kihelkonda, mis kõige edelapoolsem on; koht, kuhu alles oktoobri lõpu poolel jõudsin. Siin, lõpuks, tuleb idapoolsel Saaremaal üleüldisemalt leiduv *õ* häälgigi kuuldavale; hää, mida siiski nii tagapool ei artikuleerita kui

vastavat mannermaa oma. Nagu Valjala kihelkonnas on siingi poolvokaali *i* kadumine üleüldine, isegi seesugustes sõnades kui vastavates kirjakeele tuju, ujuma, koju, kujutud, mis Saaremaal peaaegu üleüldisemalt *toju*, *ojuma*, *kojutud* kujulised on, mida aga Keiguste pool hääle seaduste järele õiged *tõ*, *õma*, *kõsõ*, *kõtõud* edustavad. Nagu mitmes kohas edelapoolsel keelealal näikse siingi arvatavasti vanem muljeerimine end alal hoidnud olevat seesugustes sõnades kui *soan*, *toar*, *Juha'n*. Palju laiemale kui mujal näikse siin *a* muutumine *ä*:ks poolvokaali *i*:i ees olnud olevat, sest peale seesuguste sõna kujude kui *iäau*, *iätka*, *iäda* kuuleb siin isegi *iäla* jalg asemel üteldavat. Selle kõrval tahaksin siin kohal teatava hääle edustuse kohta tähelepanemist juhtida, mis mitte üksi idapoolses osas Valjala kihelkonda, Siiksaare ümbruses, ei kuule, vaid põhjapoolses Sõrvesgi leidub; nimelt selle häälelise iseäralduse kohta, et pikk kirjakeeles leiduv *õ* hääel seesugustes kirjakeele vastavates sõnades kui võõras, mõök, põõsas, Keiguste pool 2:ses, vältes *õi*:lisena, 3:das *õe*:lisena nähtavale tuleb, siis *võiras* - *võera*, *mõigad* ~ *mõek*, *põisaz* ~ *põezad*; Siiksaare ümbruskonnas ja põhja Sõrves on *õ* asemel üleüldine *ö* hääel. Ühtlasi ei oleks ehk ülearune tähendada, et peale selle üleüldse kõikides kõne all olnud kihelkondades algupärast *i*:list diftongi veelgi *ai*, *oi*, *ui* jne. edustavad, vähemast 2:ses vältes, kuna kolmandas sagedasti *e*:line diftong algupärase *i*:lise diftongi aset täidab, siis *laivaD* ~ *laev*, *koiraD* ~ *koer*, *vaivaz* ~ *vaev*, *airud* ~ *aer*, jne., Sõrvē säärest kuni Keigusteni ja võib olla ehk üle terve Saaremaa, mille kohta siiski ei usalda midagi oletama hakata.

Mis Keiguste maastiku ja rahvatõu kohta ütelda võiks, siis on maa üleüldse siingi nagu lähedas Valjala kihelkonnas künkaline, silmanähtavalt endist merepinda meeletuletav; paepealne lageda ja halli perspektiiviga kadaka aru; lugemata vared eraatilisi raudkivisi küngastel ja küngaste vahel, madalamal määratu hulk lohkusid, mis vete aegu loikudeks muutudes läbipääsemise raskeks teevad. Loode pool vastu madalat heinamaa metsa algab soopärane maa, selle suure raba serv, mis Jaani, Karja, Valjala ja Põide piiridesse laiudes — üksik Koigijärv jäänusena muinasaegsest suuremast järvetusest — õudseks, silma kandmatuseni ulatavaks, lagedaks tasandikuks muutub. Vastu randa kakupoolsel, teispool noort kasemetsa, kerkib maapind kõrgemaks ja sünnitab Randvere küla kohas mäeveeru, mis ranna poole madalaks ja tasaseks aruks alaneb.

sellesama halli ja kurvameelse vaatega vastu merd kui endisi ordu ja piiskopi maid lahutav rajajõgi, maadevahe jõgi, nagu seda veelgi kutsutakse; mis kuskilt kaugelt rabast tulles enese unustatud ja mahajäetud vesi sügavale maa sülesse künivena lahe soppi veeretab, eel vaateveerul kahe eelmäe vahel, — teisel pool männimets, teisel pool lehtmets, — pala mustjasinist salalist merd, kaugete vabuaedadega ja mõne üksiku mustava laevaga, üksildase jõepere kohal; mõne üksiku laevaga, mis alati samas lahe kurmus ankruvesil näikse olevat. Rahvas, nähtavalt palju umbusklikum kui mujal Saaremaal — peale Jaani kihelkonna, mis kahtlemata kõige tumedam kolk kogu Saaremaa kohta näikse olevat — osalt ehk selle mahajäetuse tõttu, mis sel viimasega ühine on, on palju tumeverelisem kui kuskil mujal Saaremaal, üleüldse seda tüüpust edustades, mis terves Põide kihelkonna piirides enam vähem valitsev on, niisama nagu Keigustest see Põidlase kõnele omane, isesugune jutu moduleerimine, ühes selle vahe nutulise ja samal ajal vähe nasaleeritud tooniga, mis neis paigus Saaremaad nii sagedane näib olevat.

Oktobri lõpupäivil võisin töö Keiguste pool lõpetada, et nädala kahese vaheaja järele Karja ja sealt Jaani kihelkonda minna. Kuid samal ajal kui Saaremaalt lahkunud olin, tulivad ootamata talvekülmad ühes lumetuiskudega ja sundisivad töö seisma jätma, tulevaks kevadeks. Uurimata on veel Karja, Jaani ja Põide kihelkonna idapoolne osa, mille tuleval aastal mai-kuu päevades loodan läbi võtta võivat.

Kui töö resultaatide kohta nüüd pilku heita tahab, siis ei või ütelda, et need iseäranis rikkalikud näitaksivad, vähemast, mida ise sõnavara poolest ootanud olin. Enese kiusuks olen õige sagedasti pidanud kuulda saama, et paar põlve tagasi vanemate inimeste keel sõnavara poolest palju rikkam ja omalaadilisem olevat olnud. Mõnes kohas on asjalugu tõepoolest nii kaugel, et nooremate käest, kes üleüldse ülemaal käivad, võimatu näitab olevat nende kodumurde iseäraldusi kätte saada; nii et õige sagedasti, et end mitte eksiarvamistele viia lasta, on pidanud võimalikult vanade inimeste abi tarvitama. Sellest siis arusaadav, et sõnastik vähehaaval hulga algupärasid aineid kaotanud on ja alati kaotab, seda mööda, kuidas sugupõlved vaheldavad. Kes teab, palju rahuloldavamad on ehk saadused, vähemast minu enese meelest, murrete foneetika alalt, ehk siingi kahtlemata palju algupärast, iseäranis peenemaid jooni, päästmata kaduma näib läinud olevat. Ometi, teatavat abi Saaremaa muistse keele rekonstrueerimiseks annab seegi, et iseloomulised jooned, mis ühes kihelkonna piiris kaduma läinud, teisel kohal juhtumise kombel võivad alale jäänud olla. Nii-

moodi, kui näit. nüüd edelapoolsel Saaremaal veel seesugusid sõnakujusid kui *tuta* — tunda ja *ken* — kes kuuleb, siis ei tarvitse kahtlema hakata, et need omal ajal üle terve Saaremaa tavalised on olnud, ehk neid nüüd küll igal pool enam ei ole.

Kõige selle kõrval, mis esitatud, ei või ma mitte avaldamata olla mõnda enese mõtet ja arvamist selle kohta, mis murrete uurimisesse ja iseäranis sõnade korjamisesse puutub. Esite, mis aja kohta ütelda, siis on vastuvaidlemata, et nüüd tõesti viimane aeg on teha nii palju kui veel võimalik on; sest vajuva põlvega, mis venestava kooli mõju veel ei ole tunda saanud, hävib hulk iseloomulikku eestipärast ühes algupäraste haruldaste sõnadega, ka seesugustega, mida need ehk vanemid mäletavad tarvitanud olevat. Kool venekeelega, ajalehed vigase keelega (isegi deklioneerida ei osata enam: ajalode, omaksete jne.!), kirjandus, laialine läbikäimine näivad suuremat mõju avaldavat, kui ehk arvata võib. Tööle tuleks kohe hakata ja nii suure tööjõuga, kui seda saadaval on. Mis sõnavarasse puutub, siis võiks seesuguste isikute puudusel, kellel omajagu keeleteadelist eelharidust, iseäranis foneetikas, oleks, tööd iga ühe kätte usaldada; iseäranis tähtsad oleksivad aga niisugused korjajad, kes teatavat murret või keeletüüpust kodusena tunnevad; sest sagedasti on võimalik ainult kauase aja järele harva ettetulevid sõnu kätte saada. Paha ei oleks sugugi, kui samast asjast mitmelt poolt ülestähendusi saadaks, sest siis oleks igatahes kontrolleerimise võimalus olemas, mis iseäranis tähtis foneetika kohta, kuna kuulsad foneetikusedki ühest ja samast häälest ise moodi aru võivad saada. Abiks võiks kõikide heatahtlikkust kutsuda, enne kõike ehk kooliõpetajate, õpetajate ja üleüldse seesuguste isikute toetust, kellel rahvaga rohkem läbikäimist on. Teiseks mis ülestähendamise kohta, siis peaks katsutama sõnu nii hoolikalt transkribeerida, kui seda meie oludes võimalik on; selle tarvis oleks soovitatav, et Kirjanduse Seltsi keeleosakond ühise transkriptsiooni süsteemi välja töötaks ja juhatuste juure mõned kõige tarvilikumad foneetika kohta käivad näpunäited lisaks. Sõnade siisu tuleks püüda nii karvapealselt ja täieliselt määrata, kui seda iganes võidakse, kõiki juhtumisi silmas pidades, mida terve reaga näitusi valgustada ehk tarvilik oleks, muidugi mõista alati neid sõnakujusid üles lugedes, mis kirjakeelest kudagi viisi lahku lähevad. Samal ajal ei tarvitseks hooletusesse jätta süntaksise iseäraldusi ülestähendamast, sest et neid liig palju ei ole, ja nad siis tööd rängastada ei või. Üsikutute sõnade leiduvus või leidumatus ja maateadeline laius, nii pikalt kui võimalik, igatahes aga vähemast ülestähendamise koha nimi. Õige suure tähtsuse peab sellele punktile andma,

kas sõna põline, haruldane, tavaline nooremate või vanemate kõnes, kas ta arvatavasti laensõna ja kui kodunenud, ja kas ta võõrapärasus veel teadvuses on. Niisama peaks katsuma märkida, mis varjundusi sõnal on, kas teda naljas, pilkamises tarvitatakse, kas tal isesugune vulgäärne või familiäärne maik juures on.

Sellevastu ei võiks üksikute murrete foneetilist ülestähendamist arusaadavatel põhjustel muude hooleks usaldada, kui nende, kellel murrete häälelise teaduslikult ülestähendamise tarvis, millel keele ajaloo kohta nii suur tähtsus, oma asjakohane eelharidus olemas on. Nagu Mgr. Kettunen juba paar suve Põhja-Eestis töötanud on, nõnda võiks uusigi tööjõudusi teiselt poolt lahte lisaks saada, ja seda peaks küll katsuma õhutada, niipalju kui võimalik. Sest loota ei ole, et foneetilise eelhariduse saamine meil niipea paremale järjele tõusta võiks kui tänini.

(Järgneb.)

Randlaste sõnaraamat,

Ihasalu, Neeme, Kaberneeme, Aapse, Kullamäe, Salmistu ja Rammusaare murde järele

kokku seadnud **G. Wilberg.**

2

R.

- Raag, gen. raa — põigiti puud, palgid mastis, mille külge purjed kinnitatakse (suur. laevadel).
- Rabama — peksma, lehvutama (purjeid) tuule läbi.
- Rakendama (ragendama) — võrgulina paela külge kinnitama.
- Rand, na — mere kallas; küla mere ääres.
- Randlane — rannaküla elanik.
- Rappima — kala puhastama, rookima.
- Raudsõud (raudsoud) — raudtollid (v.).
- Rehvima — purjet sihtrihmade (v.) abil valju tuulega väiksemaks tegema, sihtima (v.).
- Reilingid, te — peal pool aluse tekki olevad lauad parda peal, — kaitseks lainete piserdamise eest.
- Reimal, i — meremärk madala peal.
- Ribi, gen. rivi — mitu võrku ühte seotud ainade läbi; „pooles vees“ on harilikult 4 ehk 5 võrku rivis, aga „põhjas ehk ankrute vahel“ 10—30 võrku.

Rindsüld, la — kõie pikkuse mõõt, umbes 5—6 jalga; mehe välja-
sirutatud käte laius, vahe, kus juures kõis, nõör veel vähe lontis
on; rindsüld on pikem ehk lühem, sellepeale vaadates, missugused
mõõtja käed on, kas lühikesed või pikad. Rindsüld on harilik
randlase mõõt, ja sellejärele paneb ta oma võrgud kas sügavamale
või madalamale „pooles-vees“ kala püüdes.

Ringima — köit merest väljavõtmise juures ringidesse panema, et ta
mitte segamine ei lähe.

Rookima — puhastama, — kala, teed jne.

Rull, i — parda peale seatud ümberveerev puust rull, mille üle võrk
merest väljavedamise juures jookseb.

Rüsa — kotitaoline kalapüüs, kott — võrk, mis suurte puust võrude abil
lahti hoitakse. Rüsa jaod on: tiib, suudme, neel ja pära.

Rüüspiik, gi — vaata „kaan“.

S.

Saamad, e — laudade vahekohad paadil.

Sabaauk — auk, kust noodaga jää all kala püüdes noot jää alla
lastakse.

Salm, me — merekitsus; kitsas koht mannermaa ja saare vahel.

Seasõrga leivatükk (siasorga l.) — ümber leivanurga lõigatud tükk,
mille kaks sisemist otsa teravaks jäävad.

Seasõrga sõlm (seasorga solm) — lenksu sarnane sõlm, mis mõne
püstiseisva asja (vaia, kangi jne.) ümber pannakse, nii et nõöri,
kõie jne. otsad üks ühele, teine teisele poole seotavat asja lähevad;
s. s. on tugev ja ei tule üle otsa ära.

Sebima — köit lenksudesse panema, üks ots seotakse lenksude ümber
ja pistetakse lenksudest läbi, et kõis segamine ei läheks.

Seil, i — vaata puri.

Serpak, i — vaata aam (rikutud vene sõna „черпало“).

Sihtima — purjet väiksemaks tegema valju tuulega (v. rehvimä).

Sihtrihmad — nõörid vastakute kahelpool purjet, mille abil valju
tuulega purjet vähendatakse; nad on umbes arsina purje alumisest
servast ülemale, vahest koguni veel kaks rida (suurematel purjetel).
Sihtrihma kousidest pandakse sihtrihma kõis ehk nõör läbi, kus
juures poom sihtrihmade abil purje külge kinnitatakse.

Siid, i — triiv (v.) paadi laudade vahel.

Silima — ruttu jooksmine.

Sipuskad — väikesed räime pojad, ka itikad (v.).

Sobima — sündima, paras olema, passima,

Soot — aluse purje koud; kõis, millega puri parda külge seotakse.

Sorling, i — nõörid, mis alusel vantisid pardaga ühendavad,

Sotru — jää- ja lumepangad, mis sula eel tuul kaldale ajab.

Sulgen, sulu — õnar paadi põhjapuu küljes, kuhu paadi esimesed
laud lüüakse.

- Suljud, e — jäätised, soolikad, mis kala rookimise (puhastamise) juures järele jäävad.
- Sump, bi — kast vees, kus sees elavaid kalu hoitakse; kasti seinte ja kaane sees on väikesed augud, et värske vesi vabalt läbi võib käia.
- Sump-laev — alus, millega elavaid kalu veetakse; ruumil, milles kalu hoitakse, on väikesed augud sees, kust värske vesi läbi käib.
- Sumu — paks udu, udu vine; räägitakse: ilm on sumus; sumune ilm.
- Supp, gen. supu — väikeste jäätükkide sodi meres.
- Surlak, u — vaata märlak.
- Surlama, surlakut tegema — v. märlama.
- Surling — v. märling.
- Suudme — nooda-, rüساسuu; pära esimene pool.
- Säär, e — pikk, kitsas maaots, mis kaugele mere sisse jookseb ja kas kivise liiva seljandiku ehk madaliku sünnitab; ka nimetatakse säärt rehv ehk rihv (vene keele „roca“), (paljuses: sääred, säärete, sääretele jne.).
- Sättima — korda seadma, õiendama, ühepikuseks seadma.
- Sõrnuga (sornuga) — terav asi, ühel pool otsas silmus (putk), kuhu sõrm pandakse ja millega võrgu kudumise ajal lõnga katki lõigatakse, kui tarvis on, enamiste plekist.
- Sõud (soud), gen. sõu — pikkuse mõõt mere peal; vahe, mis ühekordse aerudega tõmbamise juures edasi läheb; umbes sülla pikune; suuremalt jaolt rehkendab randlane kaugust mere peal sõudude järele.
- Sõudma (soudama) — paati aerude abil edasi lükkama, edasi tõmbama; sõudmise ajal on keul eespool.
- Sõulapid (soulappid) — tollide vahel olev plekk paadi parda peale löödud; kaitseks, et aerud paadi parraspuud ära ei kuluta; vahest ka naha tükid pleki asemel.

T.

- Taibuma — painduma; ka liikuma.
- Tajutama — painutama; sellest: tajutetud.
- Talid — aluse masti küljes olevad kõied, mis paarist blokest läbi pandud, ja millega raskeid asju aluse peale ehk pealt ära tõstetakse.
- Taluma — tooma, vedama; näit.: Avinurme mehed taluvad poojuid.
- Tamps, sa — lõng, millega võrgulina võrgupaela külge kinnitatakse, (rakendatakse).
- Tapetlained — suured murdlained, mis paadi võivad ümber lüüa (kummuda).
- Tara — karjaaed, aed lauda ees.
- Teiw, i — aluse esimene ots, keul.
- Tekk, ki — aluse lagi; laud kate laevaruumi peal.
- Tela — üksik pool ümargune puu, mis paadile alla pandakse, kui paati merest välja tõmmatakse; telad — ümargused puud, raami sarnaselt kokku löödud, mille peal paat kaldal hoitakse.

- Teng, i — ülemine, isetükist masti jagu.
- Terendama — kauged asjad kevadistel ilusatel hommikutel üleskajastama, selgemalt paistma; ka sinetama, sinises udus olema
- Terendus, e — sinine udu vine kauge maa kohal.
- Tiib, va — rüsa jagu, kangasarnane võrk, mis juba rannast hakkab minema ja kümned süllad pikk on; kalad lähevad vastu tiiba, ei pääse läbi, lähevad mööda tiiva äärt edasi ja sattuvad viimaks rüssasse.
- Tirkama — poomi tirkvalliga (v.) üles tõmbama.
- Tirkvall, i — poomi ülestõmbamise köis, nõör (alusel).
- Tohu — paks udu mere peal; räägitakse: ilm on tohus.
- Tohutasa — uhal; näit.: minu tohutasa, = minu uhal, minu kiitmise tõttu, minu pealekääimise pärast.
- Toku-noku — v. kopp.
- Tollid — neljakandilised puupulgad, pardasse kinnitatud, mille vahel aerud sõudmise ajal on; ka on tollid rauast (v. raudsõud).
- Toovripuu — pooleteist sülla pikune sile puu, millega jää peal noota vedades nooda-vinna ümber aetakse.
- Topseil, i — ülemine masti otsas olev kolmenurgaline abipurje (seil).
- Tossud — nahast õmmeldud ilma taldadeta säärega saapad (v. lapi-saapad; üksik — toss.
- Tossukingad — ilma säärteta, ilma taldadeta silmadega kingad (v. lapikingad).
- Tou, gen. toui — jäme köis.
- Trae — talla sarnane puuliist paadi põhja all; kaitseb paadi põhjapuud kulumise eest.
- Triiv, i — paadi laudade vahele pandavad ja topitavad adika, võrgulina, takutükid; pandakse selleks, et laudade vahe kindel oleks ja mitte vett sisse ei laseks, (ka siid).
- Tross, si — jäme tõrvatud köis, tou.
- Tuulepaast, u — laevadel, kui vastu puhuva tuulega võimata on edasi minna ja kusagil varjulises kohas ankru peal peab olema.
- Täidima — jätkuma midagi anda; tarvitatakse suuremalt jaolt eitavas kõnes, näit.: ei täi (aga mitte ei täidi) anda.
- Tüür, i — puust (paatidel ja alustel) ehk rauast (laevadel) laia laua sarnane abinõuu tagumises otsas (päras, võõras), mille abil paatti, alust jne. keeratakse ja jooksu teatavas sihis hoitakse.
- Tüürima — paati tüüri abil juhtima.
- Tüürimees — aluse, laeva tüürija.
- Tüüriratas — ratas, mille abil tüüri hoitakse.

U.

- Uiduauk, gu — auk, mis jää sisse raiutakse, mida mööda noodaga jää all kalu püüdes uitu (v.) edasi aetakse.

- Uiduhang** (uiduang), u — kaheharaline hark, millega uitu jää all edasi lükatakse; teine haru on väljapoole konksus.
- Uidukook** (uidukouk), gu — looga sarnane kõver konks, kriuk, mille abil uit augu juure tõmmatakse, kui see juhtub august mööda minema.
- Uit**, gen. uidu — pikk ritv (umbes 15—16 sammu), mille abil nooda köit jää all edasi lükatakse.
- Uitama** — nooda köit pika ridva (uidu) abil jää all edasi lükkama.
- Umbsoilm** (umbsoilm) — soilm, mis kergeste lahti ei tule.
- Ummikas**, (g), ka — kõrge laine, mis vaikse ilmaga veereb.

V.

- Vaart**, di — kiirus; räägitakse kõige rohkem: täie, suure vaardiga = kiireste, ilma ettevaatamata.
- Vabe** — oksaline teivas, mille peale võrkude kuivatamiseks korendad pandakse; ka kinnitatakse vahest võrk vabe-haaradesse kinni.
- Vadustaak**, gi — kliiverpoomi otsast alla purjuka (aluse, laeva) keula külge jooksev kett, tross.
- Vadustama** — võrkusid tuule mõjul liigutama, peksma, kui nad vabede peal kuivavad.
- Vahetuul** — NNO tuul.
- Vaier**, i — jäme köis, vant, tsinktraadist ehk muust metallist.
- Vall**, i — nõör, mille abil purje üles tõmmatakse ja maha lastakse; vallid jooksevad mastide otsas pöörade peal.
- Vallama** — laeva, paati jooksu peal tuule järele („peralist tuult“) pöörama.
- Vant**, di, vandid — köied, enamiste tsinktraadist, millega mast on aluse parda külge kinnitatud; vandid hoiavad masti otsekohe ja kindlaste paigal.
- Varped** — paadi parda peale kinnitatud lauad vee varjuks ja paadi kõrgendamiseks; üksik — varbes ehk varp.
- Vedama** (vidama) — võrkusid, noota merest välja võtma.
- Vedukad** — koera ehk kitse karvadest valmistatud labakindad, mida märja nooda ja võrgu vedamise juures tarvitatakse; vedukad ei lähe märjaks saamise korral mitte nii külmaks, kui lamba villadest valmistatud kindad.
- Veerandik** (vierandik) — veerand tündert, silgumõõt; on ka pool veerandikku — $\frac{1}{8}$ tündert.
- Veoköis** (veuköis) — nõör, mille abil puri vastu masti tõmmatakse.
- Veoköiepöörad** (veuköiepöörad) — pöörad, mille abil veoköis liikide külge kinnitatakse.
- Veskartuul** — VSW tuul, vesikaare tuul.
- Vettima** — vett sisse tõmbama ja siis vee mõjul raskeks minema, nii et põhja vajub (asjad, mis veest kergemad).
- Vihmustama** — vihma vähe sadama hakkama.

- Viilardid** — köiest punutud ehk puust tehtud kimp, pamp, mis laeva ja sadama-silla vahele pandakse, et laeva servasid ära ei nühiks.
- Vinn, a** — abinõuu, millega paat kaldale ja noot merest välja veetakse.
- Vinnama** — vinna abil vedama.
- Vakka** — teine kliiver kliiverpoomi otsast lugedes.
- Voog** (vuä) gen. voo — vee jook meres; jookseb vahest jõe kombel ja nii kiireste, et võrgud kaasa viib.
- Vortsid** — kõlvatumad, kõlbmata; näit.: vortsid kõned, vortsid laulud.
- Väntama** — paadile loovimise juures teist sihti andma, kus juures purju teisele poole pardasse keeratakse, lükatakse.
- Võrguhark** (verguark) — hark kahe jalaga järi külge kinnitatud, mille ümber kootud võrk kinnitatakse. Hargijalg — kahejalgne järg, mille teine ots maas, — sisse on ümargune auk tehtud — hargikapp —, mille sisse lõnga kera, käbi, kalts ja muud võrgukudumise juures tarvisolevad asjad pandakse.
- Võrgulina** — võrgu jagu võrgupaelte ja ainus-paelte vahel; võrgulina kõrgust loetakse silmade järele, 150 silma jne. Võrgusilmade suurus on mitmesugune — umbes poolest ruuttollist kuni kahe-kolme ruuttollini, selle peale vaadates, missuguseid kalu püütakse.
- Võrgupael** — võrgu ülemises ja alumises servas olev pael, nõör, mille külge võrgulina tampsaga kinnitatakse.
- Võrk** (verk) — kalapüüdmise abinõuu, riist, lõngast kujutud; kalad lähevad pead-pidi võrgu silmadesse ja jäävad sinna kinni.
- Võrkaed** (verkaaid) — koht, kus võrgud vabede peal kuivavad.
- Võrk-kamber** (verkkammer) — ait mere rannal, kus võrkusid hoitakse.

Ä.

- Ääriskõis** — nõör purje servas; seesama, mis liik (v.).
- Ääri-veeri** mööda — kaudsel, kõrvalisel teel midagi järel pärima.

Ö.

- Ööge**, gen. öögi (üöge) — vesi, mis veepinna alt tagasi jookseb, kui lained seda vastu kallast uhuvad; kaldalt tagasi jooksev laine veepinna all.

Ü.

- Ühm, a** — väga õhukene jääkord vee peal, sügisetel külma hakatusel.
- Üüde** — merepõhjas olev jää sügisetel ja sula ilmade ees, kuni paari süllani; räägitakse kõige rohkem: merepõhi on üüdis.

Tähendus: Suurem osa sõnu „Sõnaraamatus“ räägitakse just nii välja, kui nad kirjutatud on. Mõned kirjutasin ma siiski rohkem kirjakeele järele, neile lisanin aga siis klambrites rannakeele sõna juure. Kõigil nimesõnadel on omastava (genitiv) käände lõpp juure lisatud. Sõnad, mis paljuses on üles tähendatud, tarvitatakse suuremalt jaolt ka alati paljuses, ehk ka küll vahest üksikut nimetust ette tuleb.

Kehras, 17. VII. 10.

Kirjandusline ülevaade.

Kodulaste Rehkenduse Raamat. Rehkenduse ülesanded ja harjutused esimese kümne piiris. 65 pildiga. Kooliõpetaja M. Univeri kokku seatud. Hind köidetult 40 kop. „Postimehe“ kirjastus Tartus.

Nimetatud raamat on Mihejevi¹⁾ venekeelse raamatu järele kokku seatud. Kõik pildid on Mihejevi raamatust võetud, kõik ülesanded rohkem ehk vähem selle raamatu eeskujul kokku seatud. Ainult niisugused ained, mis meie olude kohta ei sünni, ehk mis raamatu toimetaja muidu heaks ei ole pidanud, on välja jäetud. Mihejevi raamat on alguskoolide tarbeks määratud, kuna Univeri oma kodulaste õppimise jaoks on valmistatud. Mihejevi raamat on oma õpematerjali poolest suurem (71 lk.) ja käsitab arvupiiri 1—100. Univeri raamatus on kõigest 44 lk., arvupiir 1—10. Omalt poolt on Univer Mihejevi materjalile veel uue osa juure lisanud, milles arvude sisu, kokku- ja mahaarvamist täppide abil seletatakse. Täppide kogud on Böhme (mitte Hentscheli, nagu Pädagogischer Anzeiger'is Th. Rechni poolt ilmunud arvustuses seisab) süstemist võetud.

Nii ei ole siis raamat mitte algupäraline töö, nagu seda ta pealkirja järele arvama peaks.

Mõlemas raamatus on esimese lk. peal käte read püstitõstetud sõrmedega, esimesel käel üks, teisel kaks jne. sõrme püsti tõstetud. Mõlemad raamatud, nagu näha, tahavad, et laps paljalt sõrmi loeks; aga seda ei tee laps mitte, vaid loeb üksikuid käsa, sest et käel suurem kogu on, kuna sõrmed, mis väiksemad on, tal silmade vahele jäävad, nagu ma seda ise lastega olen ära proovinud. Puudus seisab selles, et mõlemas raamatus esimese lk. materjal mitte hästi korraldatud ei ole. Käte kujud peaksivad üksteisest kaugemal seisma ja joontega üksteisest ära lahutatud olema. Rohkem ruumi, rohkem selgust. Niisama hunnikusse on täppide kogud seatud, mis ülevaate raskeks teevad. Teise lehekülje peal lähevad raamatud lahku. Kuna Mihejev siin juba arvülesandeid tarvitab, seletab Univer järgmiste lehekülgede peal täppide ja jälle sõrmede abil esimesi arvusi ja nende sisu, kokku- ja mahaarvamist, kuna mõlemad raamatud siin ja seal jälle ühte ja sedasama rada käivad.

Mis U. raamatus olevatesse täppidesse puutub, siis ei ole nad kokku- ega mahaarvamise juures küllalt kohaselt tarvitatud, näituseks lk. 16, tahetakse täppidega näidata, et $10 - 1 = 9$. Seletus nii:

 Kümnest täpist võeti üks ära,

aga paberile ilmus 20 täppi. Sarnane seletuse viis ei ole minu arvates mitte sünnis. Kui täppidega mahaarvamist tahetakse seletada, siis ei jää meil paremat abinõuu üle, kui mahaarvatavad täpid maha kustutada, nagu see 15 lk. peal tuttavalt viisil äratõstetava paberi liistu abil sünnib.

1) И. С. Михеевъ, Наглядный арифметический задачник для начальныхъ школь. Казань 1909.

Kasvatamise ja jagamise mõistet seletab Univeri raamat ainult arvudega päris teoreetiliselt, ehk näitlik materjal siin küll väga tarvilik ja kohane oleks. Iseäranis jagamise juures oleksivad pidanud mõlemad raamatud rohkem induktivilist teed käima.

Oma raamatu eeskõnes nõuab Univer, et lapsed „iseseisvalt“ töötaksivad, kuna ta oma raamatu kokkuseadmisel mitte selle põhjusemõtte järele käinud ei ole, nagu eelpool nägime. Quad licet Jovi, non licet bovi! Edasi nõuab U., et lapsed „järjekindlalt“ edasi sammuksivad. Et nüüd ka kahesugust näitematerjali — pildid ja täpid — on tarvitatud, ja et selle tõttu raamat mitte ühes süstemis välja ei ole töötatud, siis lööb ka U. poolt soovitud järjekindlus kõikumata.

Kõige selle juures, mis ülemal tähendatud, peame küsima, miks Univer mitte allikaid ei ole nimetanud, millest ta oma raamatu plaani ja suurema osa sisu on võtnud?

Ka Mihejevi raamatu kohta oleks veel mõndagi tähendada, sellest hoolimata, et mõned vene arvustajad seda raamatut kiidavad ja teda „heaks õperaamatuks“ nimetavad. Kuid selleks ei ole siin koht.

H. Walk.

Uued raamatud 1910.

116. Korpimaa, Timo. Ostuühisused ja sotsialism. Soome keelest Joh. Kirkmann. Tallinnas, 1909. „Mõtte“ kirjastus. M. Schiferi tr. 8° (14×21). 47+1 lk. R. 3 l. 2000 eks.
117. Linnankoski, J. Põgenejad. Jutustus Soome talurahva elust. Soome keelest. J. Plompuu. Tallinnas, 1909. J. Plompuu kirjastus. A. Perti tr. 8° (13×20). 144 lk. H. 60. kop. R. 11 l. 1000 eks.
118. Mejo, Wilhelm. Kolmandama korra peal. Naljämäng kahes vaatuses. Eesti keele Th. Altermann. Tallinnas, 1909. M. Antje tr. 16° (13×19). 64 lk. H. 40 kop. R. 4 l. 500 eks.
119. Missioni sõnumed. Tallinnas, 1909. A. Mickwitzi tr. 16° (13×19) 16 lk. R. 1 l. 4200 eks.
120. Naljakaalender ehk kuulus Krokodilli-Tähtraamat 1910 aasta tarvis. Tallinnas, 1909. H. Klemmeri kirjastus. A. Laurmanni tr. 8° (14×21). 64 lk. H. 8 kop. R. 4 l. 4000 eks.
121. Neumann, M. Inglise-Eesti sõnaraamat. Tallinnas, 1909. M. Neumann kirjastus. J. Felsbergi ja A. Tetermanni tr. 8° (14×20). 264 lk. H. 1 r. 75 kop. R. 17 l. 2000 eks.
122. Pagat, Henry. Külaline. Ühevaatusline lõbumäng. Eesti keele Th. Altermann. Tallinnas, 1909. „Teaduse“ kirjastus. M. Antje tr. 16° (13×19). 30 lk. H. 25 kop. R. 2 l. 500 eks.

123. Ploompuu, J. Laste-Album. Tallinnas, 1909. J. Ploompuu kirjastus. M. Schifferi tr. 8° (15×21). 48 lk. Piltidega. H. 20 kop. R. 5 l. 6000 eks.
124. Pühade Album jõuluks 1909. Tallinnas, 1909. W. Ehrenpreisi tr. 4° (23×32), 32 lk. Piltidega. R. 8 l. 1920 eks.
125. Tokala, A. Dr. Okkultismuse saladused. Üleloomulikkude nähtuste seletus. Tallinnas. „Tuleviku“ kirjastus. M. Schifferi tr. 16° (12×17) 53+2 lk. R. 3 l. 1500 eks.
126. Torrey, R. A., Dr. Kudas meie palume? Eesti keele J. Mädasson. Tallinnas, 1909. G. Allo kirjastus. J. Felsbergi ja A. Tetermanni tr. 16° (12×18). 115+1 lk. H. 20 kop. R. 6 l. 2000 eks.
127. Weinberg, Paul. Esimene ja viimane pidu. Eesti keele Th. Altermann. Dramatiline etüde ühes vaatuses. Tallinnas, 1909. „Teaduse“ kirjastus. M. Antje tr. 16° (12×18). 24 lk. H. 20 kop. R. 2 l. 500 eks.
128. Alwine, E. Jõulu õhtul Tallinnas, 1909. „Teaduse“ kirjastus. J. ja A. Palmanni tr. 8° (13×20). 7+1 lk. H. 3 kop. R. 1 lk. 2800 eks.

Kuukirjale saadetud raamatud:

- O. Sild, Katekismuse Seletueed. Tartus 1910. K. Sööti trükk ja kirjastus, 132 lhk., hind 35 kop.
- E. Enno, Minu sõbrad, Tartus, 1910. K. Sööti trükk, 112 lhk., hind 50 k.
- J. Vaabel, Kassaraamat, Tartu Vastastiku Kredit-Ühisuse väljaanne, ühes seletusega.
- J. Vaabel, Põllumehe Inventuri-raamat, Tartu Vastast. Kred.-Ühisuse väljaanne.
- K. Sööti kirjastusel ilmunud „Vanämuise“ näitelava väljaanded:
- A. L' Arronge, Haasemanni tütreid, tõlkinud E. Enno.
- K. Schönherr, Puusepad, tõlkinud J. Liiv ja A. Simm.
- R. Skovoronek, Metsamajas, tõlkinud K. Luud.
- L. Anzengruber, Südameuss, tõlkinud O. Rütii ja J. Liiv.
- F. Stavenhagen, Mevsi ema, tõlkinud A. Haava.
- C. Courteline, Kommissari herra, tõlkinud A. Simm.
- V. Brisebarre ja Mare-Micael, Tiiger, tõlkinud J. Simm.
- K. Sööti raamatukaupluse Eesti raamatute nimekiri.
- Juhan Liivi luuletused, Noor-Eesti väljaanne. Tartus, 1910. 108 lhk., hind 180 kop.
- Ilmari Kianto, Punane joon. Eestistanud Ed. Virgo. „Postimehe“ kirjastus. Tartus, 1910. 162 lhk., hind 50 kop.
- Arthur Schnitzler. Novellid. Lääne-Euroopa Kirjandus nr. 1 Pärnus, 1910. J. Reimanni trükk, 55 lhk, hind 20 kop.